NAŠE ŘEČ

ROČNÍK I. ČÍSLO 2.

VÁCLAV ERTL:

O POSTAVENÍ PODMĚTU PO ČLENECH ÚVODNÍCH.

O pořádku slov (slovosledu) v češtině bylo u nás dosud pracováno jen málo. Mimo rámec soustavných mluvnic, z nichž aspoň některé věnovaly pozornost tomuto předmětu, může se česká literatura jazykovědná vykázati jen velmi chudými výsledky vědeckého a zvláštního badání o této věci. I jest pochopitelno, že se za takového stavu věcí názory o slovosledu českém leckde různí a že i v otázkách základních panuje často nejistota.

Tak hned nejzákladnější otázce slovosledné, týkající se vzájemného poměru mezi t. zv. přímým (normálním) pořádkem podmětu a přísudku (vlastně jádra přísudkového) a pořádkem přesmyklým (inversí) nedostalo se dosud rozřešení konečného a plně uspokojivého.

B. Němcová píše na př. v »Babičce«: Jak zaslechly zpěv, *běžely děti* úprkem matkám vstříc (vyd. Laichtrovo, str. 170). — Po modlení v kapličce *poděkovali poutníci* svému vůdci (tamt.) a p.; t. j. ve větách, které jsou uvedeny některým rozvíjecím výrazem slovesným, na př. příslovečným určením nebo větou příslovečnou, mívá Němcová často t. zv. p o ř á d e k p ř e s m y k l ý (inversi), kladouc za úvodní člen nejprve sloveso a pak teprve podmět. * Tak bývá nezřídka i u jiných spisovatelů. Na př.: Po

* Pořádkem přesmyklým se nazývá tento slovosled pouze se zřetelem na t. zv. pořádek přímý neboli logický, v němž na prvním místě jde podmět a za ním sloveso určité.

šesti dnech *pojal Ježíš* Petra a Jakuba i uvedl je na horu (Biblí Kralická, Mat. 17, 1). V ten čas *přistoupili učedlníci* k Ježíšovi řkouce (t., Mat. 18, 1). A když ještě Petr mluvil, *sstoupil Duch svatý* na všecky (t., Skutk. 10, 44). A když bylo ve dne, *poslali úředníci* služebníky řkouce (t., Skutk. 16, 35). Hříchy mladosti *kárá Bůh* na staré kosti (Mudrosloví I, 435). Když jde nouze do domu, *jde láska* z domu (t., VIII, 280). A tak *se stal uhlířův syn* zetěm královým (Erben, Sto prost. pohádek, str. 7). Když se tu v nádvoří ohlédli, *dal kralovic* koně svého do konírny (t., str. 10) atp. Fr. Bartoš káře však (v »Nové rukověti správné češtiny«, str. 132) Němcovou z tohoto slovosledu a prohlašuje jej přímo za neslovanský, německý. V tom duchu upravuje Bartoš skutečně ve svém vydání »Babičky« (u I. L. Kobra, 2. vyd., 1892) slovosled originálu v mnohých větách (zvláště v složených) v ten způsob, že pořádek přesmyklý nahrazuje p o ř á d k e m p ř í m ý m (logickým), klada za členem úvodním nejprve podmět a pak teprve sloveso. Na př.: Když babička pekla chléb, *vnoučata měla* posvícení (str. 15; Němcová, str. 8: *měly vnoučata* posvícení). Kde jaký kousek chleba ležeti zůstal i kůrky, co děti nedojedly, *babička strčila* do kapsáře (str. 15; Němc., str. 8: *strčila babička* do kapsáře). Tak i kdyby kde zrno hráchu bylo leželo, *babička zvedla* je (str. 16; Němc., str. 9: *zvedla* je *babička).* Když nebylo právě důležitého zaměstnání v domácnosti, *babička seděla* v zimě ve své světničce (str. 20; Němc., str. 16: *seděla babička).* Přišedši domů, *babička převlekla se* ze svátečního šatu (str. 32; Němc., str. 34: *převlékla se babička).* Tu chvíli . . . *babička ohlížela se* po podobiznách (str. 73; Němc., str. 101: *ohlížela se babička).* Čerstvé věnečky *babička pověsila* za okno (str. 98; Němc., str. 141: *pověsila babička)* a j. Přes to však Bartoš sám jako spisovatel nevyhýbá se v praksi tomu, co Němcové vytýká za chybu, a přesmyklý pořádek po úvodních členech není v jeho slohu nijakou vzácností. Na př.: Ze živočišstva *lne lid* především ku ptactvu (Lid a národ I, 2. vydání, 1891, strana 19). V zahrádce při domě a v hrncích za okny *pěstují děvčata* především květiny voňavé (t., 28). Potom *obchází družba* hosti (t., 100). V ostatky *chodí chasa mužská* s muzikou a s medvědem

(t., 120). Ráno *podávají dívky* pacholkům boty (t., 128). Časně ráno před jitřním *jde děvečka* na potok (t., 227). Bylo-li počasí deštivé nebo sychravé, *oblékla si ženská* ještě marýnku (t., 150). Uštípne-li moucha . . ., *dostane člověk* raka (t., 140). Když prší na sv. Jana, *opadají ořechy* (t., 131). Když se mlátí, *odloží gazda* snopek ovsa (t., 224) a j. Jinak je tedy v theorii, jinak v praksi. I nabízí se přirozeně otázka, odkud se vzala tato nesrovnalost a jakým právem se vytýká pořádku přesmyklému nesprávnost a nečeskost.

D o b r o v s k ý, jemuž ve zkoumání českého slovosledu jako v mnohých jiných věcech náleží prvenství, soudí (v Lehrgebäude der böhm. Sprache z r. 1819, str. 321), že v češtině lze říci nejen pořádkem přirozeným * »*matka miluje dceru*«, nýbrž také inversí »*dceru miluje matka*«, nebrání-li tomu dvojsmysl *(»ctnost převyšuje učenost«)*, a že se přemístění podmětu (inverse) řídí úmyslem mluvícího. Po Dobrovském se zabýval slovosledem zevrubněji Z i k m u n d (Skladba jaz. českého 1863, str. 680 a d.), který vycházeje z obecného stanoviska, že slovosled je v každém jazyce tím volnější, čím větší jest jeho tvarové bohatství, dospěl na podkladě sneseného materiálu v otázce vzájemného postavení podmětu a slovesa určitého těchto výsledků: sloveso určité následuje v češtině buď hned za podmětem *(»kroupy veliké pršely s nebe na zemi«)* anebo až na samém konci věty *(»muž pak nějaký, jménem Šimon, před tím v tom městě čáry provodil«);* je-li však na počátek věty položen předmět nebo příslovečné omezení, jde za nimi hned sloveso aneb i, c o ž ř i d č e j i j e s t, podmět sám *(»na počátku stvořil bůh nebe i zemi«)*. Podobně klade o pořádku podmětu a slovesa přísudkového matiční B r u s z r. 1877 (str. 163):

* Za pořádek přirozený se pokládá u starších grammatiků (u nás ještě na př. u Bartoše, nejnověji ještě u P. Zenkla) t. zv. pořádek logický, podmět — přísudek. Název ten, který bezděky svádí k víře v jakousi povýšenost logického pořádku nad pořádkem přesmyklým, opíral se o starší názory jazykovědné, podle nichž zákony jazykové byly totožné se zásadami logickými. Se stanoviska nynějších názorů jazykozpytných, jejichž začátky sahají do poloviny minulého století a jimž jest řeč výrazem myšlení psychologicky přirozeného, slovním reflexem přirozeně plynoucího proudu představových skupin, jest ovšem název přirozeného pořádku pro pořádek logický označením zastaralým a nepřesným, ježto se tento přirozený pořádek jeví v nesčetných případech zcela nepřirozeným.

logický neboli přirozený pořádek ve větách nebrání prý sice při volné povaze slovosledu českého klásti přísudek také před podmětem, zvláště v apodosi (závětí) souvětí, přes tuto volnost však prý lépe jest i v takových větách se spravovati slovosledem přirozeným. Nejliberálnější stanovisko k otázce zaujal Gebauer, který se ve své Mluvnici z r. 1890 vyslovil o slovosledu českém v ten smysl, že je dosti volný, ale že se zachovává pravidlo, aby zůstala při sobě slova, která k sobě patří; stanoviska toho pak už neopustil.

Avšak výsledky pozorování a badání o českém slovosledu, k nimž dospěli Dobrovský, Zikmund, Gebauer a j. a jimiž zjištěna byla více méně souhlasně volnost českého slovosledu, neuspokojovaly některých našich theoretiků, kteří za zdánlivou bezzákonnost českého slovosledu chtěli mu vyhledati přesné zákony. Víra v přirozenost a původnost slovosledu logického, jakož i časté vyskytování inverse v jazyce německém, byly při tom asi nejbližším podnětem. Práci, jejímž ovocem mělo býti určitější stanovení pravidel českého slovosledu, podnikl Th. Vodička v článku »*Něco o českém pořádku slov ve větách*« (Listy filologické 1876, str. 256—273).

Za účel svého článku Vodička vykládá snahu zjistiti, jaký jest »pravý český pořádek slov, vyšlý ze slovanského ducha Čechův«; valná většina článku zabývá se však výhradně jen zkoumáním, je-li ve větách, uvedených příslovečným určením (nebo větou příslovečnou, po příp. vazbou přechodníkovou), slovanštějším a čeština pořádek logický (přímý) či inverse. K řešení této otázky zvolil Vodička methodu, která není bez zajímavosti. Poněvadž jazyk vůbec podléhá zvyku, mohlo prý by se zdáti správnou cestou k jejímu rozřešení »pročísti vše knihy od dávných časův až po naše doby a u každé zvlášť a pak u více dohromady počtem stanoviti, jaký pořádek je pravidlem a jaký výjimkou«. Ale tato methoda se nezdá Vodičkovi dosti správnou; tou cestou prý by se obohatila sice historická grammatika, ale pravý český pořádek prý by se tak nenalezl, ba mohlo by se velmi snadno dospěti výsledku opačného v tom smyslu, že by ve statistice dokladů onen pravý český pořádek »mohl zůstati v menšině«. Proto si zvolil Vodička jinou cestu k řešení: rozhodl se vybrati z novějších čes-

kých spisovatelů takového, do jehož jazyka lze se nadíti žádoucího ducha českého, srovnati jeho slovosled se slovosledem jiných slovanských spisovatelů a pokládati pak pořádek, ze souhlasného znění tohoto materiálu odvozený, právem za onen hledaný pořádek slovanský, a tudíž i správně český. Klade tedy Vodička vedle sebe doklady vybrané z Palackého, z ruského dějepisce Solovjeva a z polského povídkáře Michała Czajkowského a vzájemným srovnáváním dokladů dospívá přesvědčení, že slovanskost, a tedy i ryzost slovosledu Palackého záleží v těchto vlastnostech: Pořádek logický, t. j. postavení přísudku hned za podmětem vyskytuje se v míře mnohem větší, než ve které se ho zhusta užívá, a jmenovitě tehdy, začíná-li věta příslovečným určením nebo větou příslovečnou (nebo vazbou přechodníkovou). Inverse podmětu nastupuje pak tenkrát, jestliže se podmět důrazem nebo objemem (t. j. všelikou rozvitostí) tlačí na konec, anebo jestliže se sloveso mdlého významu (jako *býti, nacházeti se, státi, ležeti, nastati, praviti* atd.) nebo sloveso málo rozvité posouvá ku předu, před podmět. Inverse je tedy odchylkou od základního pravidla slovosledného, jež podle šetření Vodičkova zachovávají Palacký i oba slovanští spisovatelé jemu po bok postavení a jímž se tedy spravovati má i jazyk český vůbec, nemá-li propadnouti dobrovolné germanisaci.

Toto pravidlo, opřené o auktoritu Palackého a ověřené pečetí slovanskosti, došlo u některých našich theoretiků plného souhlasu. Přejal je od Vodičky i s příklady z Palackého především Bartoš a uváděl je v obecnou známost i v praksi ve svých mluvnicích, rukovětech i článcích, formuluje je v ten smysl, že v češtině podmět jde před výrokem, a to i tehdy, když se věta počíná příslovcem nebo jakýmkoliv určením příslovečným, jakož i tehdy, když předchází celá věta příslovečná (pořádek přirozený); že pořádek přesmyklý (inverse) mezi podmětem a výrokem nastupuje, když se výrok s důrazem proslovuje *(»najde kovář uhlíře«)*, nebo když podmět buď důrazem aneb objemem nabývá převahy nad výrokem, čímž tíhne na místo význačnější, t. j. na konec (naposledy v Nové rukověti správné češtiny 1901, str. 132 a d.). Z Bartošových knih přešla pak tato pravidla i s odkazem na vzorně slo-

vanský slovosled Palackého do 3. vydání matičního Brusu, který se i v jiných věcech značně poddal vlivu názorů Bartošových, a odtud se šířila i jinam. * Při známém pak sklonu ke krajnostem, jaký u nás pozorovati skoro všude v otázkách jazykové ryzosti, spatřovala se v těchto pravidlech výstraha před inversí, a poněvadž zvláště v němčině jest inverse po začátku nepodmětném pravidlem, varují se jí naši spisovatelé, kterým záleží na čistotě jazyka, velmi úzkostlivě. A přece jsou pravidla ta založena na písku.

Příště dále.

JOSEF ZUBATÝ:

ZRAZOVATI, ZRÁŽETI, ODRAZOVATI.

Část další.

Vedle tohoto slovesa *zraziti*, *zrážeti*, *zrazovati* bývalo a z části posud je i sloveso *sraziti*, *srážeti* s podobným významem (*srazovati* náhodou není doloženo). *Sraziti koho s čeho, z čeho, od čeho* s významem »odvrátiti« má na př. Jungmann 4, 263 z Prefáta, Kocína, Veleslavína, Lomnického; Kott 7, 760 přidává z Letopisů »nemohl ho s toho sraziti«, t. 375 (1514) čteme »J. M. žádá od Pražanů . . ., aby stálí byli a nedali se žádnému sraziti«; z mor. lidové mluvy Bartoš Dial. sl. 393 uvádí »srazíl ho s toho« s významem něm. »Jmd von etwas abraten, abbringen«. K tomu chodské »dyž má chlapec kuráž, já bych chlapce nesrážel« Hruška 90 a bezpochyby také zábřežské *srážeť se* »ostýchati se« (»vone se srážijó« Bartoš 393). Tato složenina našim brusičům je správnější; ptáme-li se, proč, je opravdu těžko nalézti odpověď jinou, než že předložka *s* v této složenině snáze se pochopí, než *z*. Prusík beze všeho mluví o příčinách libozvučných, jimiž se změnilo *sraziti* ve *zraziti:* takovým příčinám jazykozpyt nerad věřívá; a zdá-li se mu, že *zraziti* se říkalo proto, že se říkalo *sraziti*

* Vodička píše o tom v článku »Fr. Palackého řeč spisovná« (Č. M. Mr. 1901, str. 379): Pořádek slov ve větách Palacký má český lidový, který je zároveň slovanský. Kdo má sluch cizotou nepokažený, snadno ho z řeči lidové vyslyší. Proto stačilo moje upozornění naň v Listech filol. III 1876, aby od té doby latinizování a germanizování jeho v písmě přestalo. Bartošova výborná Skladba uvedla je v obecnou známost.

z čeho místo *s čeho*, stačí, vzpomeneme-li si, že na př. dnes v lidu se říká vůbec *slézt ze stromu* a proto v Čechách nikdo neříká *zlízt, zlézti.* Ani by nebylo nemožno, domýšleti se, že bylo právem vedle sebe *zraziti* i *sraziti;* ale přece se spíše podobá, že původnější je jeden z obojích tvarův a druhý že vznikl nějakým smíšením. A vidíme-li, že *zraziti, zrážeti, zrazovati* se objevuje skoro jen v tom zvláštním významě, o němž zde mluvíme, kdežto *sraziti* má významy hojnější (sraziti hlavu, ovoce, peníze, nemluvíc o složeninách s předložkou *s* ve významě lat. »cum«), ani není mnoho důmyslu potřebí, abychom vytušili správný výklad. Protože *sraziti* se říkalo o odstranění něčeho, protože zejména se říkalo *sraziti s cesty* (»odvrátiti od začaté, správné cesty«), počalo se říkati také *sraziti* místo staršího *zraziti* s významem »odvrátiti od úmyslu«. *Sraziti* bylo a mohlo vstupovati na místo slovesa *zraziti:* ale proč by se bylo vůbec začínalo říkati aspoň v Čechách *zraziti*, kdyby bylo bývalo původně jen *sraziti?* Mohli bychom se dovolávati leda jen dokladů, jako *zvítěziti* vedle staršího *svítěziti* a pod. (Sborn. fil. 5, 60): ale kdo tvrdí, že *zraziti* je ze *sraziti*, měl by aspoň ukázati, že *sraziti* ve významě, o nějž nám jde, je v písemních památkách starší. Takto ovšem není nic divného, pomísily-li se složeniny s předložkami *s* a *z*, jako v jiných dokladech, o nichž jsem vykládal v 5. svazku Sborníku.*

Že zraziti, zrážeti, zrazovati je staré, — a myslím starší, než tvary s *s* v témže významě, — lze tuším usuzovati odjinud. V Baworowském rukopise je předložka jednou psána *vz*. Vypravuje se zde 94[a] o kníželi Arnoštovi, když odjížděl z domova, jak ustanovil za správkyni a ochránkyni země matku; praví o ní m. j.: »a viemť, jakáť jesti žena, že se mnohý *wzrazy* (vzrazí) a té zemi nepřekazí«. *Vzrazí se* znamená podle Loriše »zarazí se«; je to totéž sloveso, které jsme jinde viděli psáno s *z*, a smysl jest, že mnohý, kdo by chtěl zemi napadnouti, znaje kněžnu Adličku, »zrazí se, odradí se« a raději útoku nechá.

Hledíme-li k obyčejnému významu předložky *vz-*, vyjadřu-

---

* Jungmann 5, 767 má také doklady opačného směru tohoto míšení; ze Złobického má z r a z i t i, z r á ž e t i p e n í z e v p o č t e c h místo s r a z i t i, s r á ž e t i. Znění *s* z zde bude asi odněkud z Moravy.

jící se slovesy pravidelně pohyb vzhůru (*vznésti, vzrůsti* atd.), řekli bychom skoro, že *vz-* zde vlastně není na svém místě, že písař rukopisu Baworowského nedorozuměním napsal *vz* místo *z*, jako bývá psáno velmi často podobným nedorozuměním i jinde, na př. *vzkusiti, vzpověd, vzvuk* atp. místo *zkusiti, zpověd, zvuk* (Gebauer, Histor. mluvn. 1, 434); předložka *vz-* před souhláskami ode dávna, zvláště v hovoru běžném, vyslovuje se *z-*, proto se mate často v písmě *vz-* a *z-* a toto matení se přenášívá i na slova, v nichž původně ani *vz-* nebývalo, jako písař méně umělý v době staré i dnes napíše někdy třebas v zájmeně zvratném *jse*, protože v slovese »býti« se vyslovuje *sem*, ale píše *jsem*. Ale u tohoto slovesa *vzraziti* je *vz-* prastaré, jistě již praslovanské. Církevní slovanština na př. má také již *v'zraziti* (anebo *v'zdraziti*) s trvalým *v'zražati* (*v'zdražati*), s významem »odraziti, odrážeti, zdržeti, zdržovati«, na některých místech tak, že by Čech dnešní doby mohl překládati »zraziti« (anebo »zraditi«), »zrážeti«, »zrazovati«. A i polština má totéž sloveso *wzrażyć* (místo *wzrazić*), *wzrażać* »zdržeti, zdržovati« od čeho (*zrazić, zrażać* kogo z czego jest asi z původního *s'raziti, s'ražati*). I ruština má *vozraziť, vozražať* (čto komu, komu na čto) asi s významem našeho »zraditi, zraziti, zrážeti, zrazovati«. Předložka *vz-* totiž se objevuje, a to v dokladech starých, i ve složeninách slovesných, znamenajících nějaké vzdalování (nehledíc ani k významům jiným); doklad nejznámější je na př. v slovese *vzdáti*, které znamená vlastně »vydati, pryč dáti«, místo kterého časem právě pro tento význam se vyvinula další složenina *odevzdati* (ale ještě na př. na Táborsku se slýchá, že otec synovi vzdal statek atp.).

Srovnáme-li vše, co jsme posud shledali, vidíme, že není proč se vyhýbati tvarům *zrážeti, zrazovati*. Jsou docela správné oba. Přísný zákonodárce pravopisu by leda mohl žádati, abychom psali *vzrážeti, vzrazovati*, ale pak bychom musili obnovovati *vz-* v celém velikém množství slov, v nichž výslovnost obecná vynutila již ode dávna tvaru s *z-* místo *vz-* přístup do písma, musili bychom ukládati, aby se psalo i na př. *vzploditi, vzpýchati* atd.: ale takové přísnosti ani není třeba, ani by nebyla na prospěch ustálenosti pravopisu. *Zrážeti, zrazovati* je jistě starší, než *srážeti, sra-*

zovati s významem podobným: slovesa shodná s naším *sraziti, srážeti* jako tato slovesa česká znamenají i v jiných jazycích slovanských nejraději skutečné, hmotné srážení s hůry, s pravého místa atp. a snad jen v polštině bychom našli doklady významu přenesenějšího (na př.: kto prawdziwie kocha, nie zraża się czekaniem), pochopitelné proto, že stará slovesa *wzrazić* a *srazić* změnou předložky *s* v *z* se stala tak podobnými. Co se vazby týče, jistě je původní vazba s předmětem osobním, tedy »zrážeti, zrazovati koho«: vždyť tato slovesa znamenají podle svého původu tolik, co »odrážeti«. Proto je pochopitelné, že nalézáme doklady zvratné se zájmenem v akkusativě: »(zraziti se) zrážeti se«. Co se předmětu věcného týče, byla by nejstarší vazba s předložkou *z* anebo *od* (»zrážeti koho od čeho«), jakou nalézáme u slovesa téhož na př. v slovanštině církevní. Ale v jazyce vše se časem mění, tvar i způsob užívání: a tak se dálo i zde. Příště ostatek.

JAROSLAV VLČEK:

NĚKOLIK SLOV O BLAHOSLAVOVĚ MLUVNICI ČESKÉ.

Část další.

D r u h á, stručnější část promlouvá o m e t a f o ř e, v níž Blahoslav spatřuje zvláštní sílu a ozdobu jazyka. »Mluvení nebo psání, kteréž jest tou figurou jako pokropené,« praví, »bývá příjemné, milé, živé, hýbající a právě lidskou mysl maluje«; jako malířský výtvor na plátně je prý vlastně mlčící báseň, tak metafora je prý jako mluvicí obraz.

Bývá »slušná« i »neslušná«. Slušně pravíme o pacholíkovi pomalém, že »leze jako moucha z pomyjí«, nebo o sedláčkovi: »vodřel ho ten jeho ukrutný pán co lípu«. Ve rčeních neslušných, pro ušlechtilý vkus urážlivých, třeba často »velmi vtipně vymyšlených a mistrovsky složených«, libují si sedláci v krčmách; i přírodní stavy nebo výkony lze vyjádřiti metaforou zjemnělou (zvrací-li někdo, »zkuckal se«; trpí-li kdo větry, »ztratil hřivny« atd.). Prostá a přece vzácně jadrná mluva biblická budiž zde naším vůdcem:

»Já jsem cesta, chléb, voda života, vinný kořen«; zlí lidé jsou »planety, hvězdy bludné a oblakové bez vody, stromové podzimní«.

Třetí kniha přídavku Blahoslavova má za předmět »Příhodné užívání slov některých cizích jazyků«.

Blahoslav, jako humanistický věk jeho vůbec, cizím slovům přeje; jsou mu nositeli nových pojmů, proto jazyku obohacením a ozdobou. »Pěkné barvy«, praví, »ještě zlatem bývají prosazovány a jakž zlatníci říkají šmelcovány, a krásné sukně kraššími věcmi aneb dražšími premovány anebo krumpovány bývají. Zlatá koruna drahým kamením náleží aby se stkvěla a louka rozličným kvitíčkem prokvítała« . . . Sluší to však činiti umírněně a vhodně: sedlákům, vojákům, dvořanům, literátům, měšťanům, každému stavu a zaměstnání předkládati lze cizí slova pouze z oboru jeho vlastního. Káže-li někdo prostým kopáčům a řekne-li: »Jaký šlachtordnung Kristus Pán učinil proti ďáblu?«, je prý to nemístné, poněvadž nemá před sebou vojáků. Naproti tomu před dvořáky (to jest dvořany) bez ostychu prý lze užívati slov: »korfyršt, maršálek, heytman, truksas, štołmistr, hofmistr, kuchmistr, mustrovati« atd.; před žáky: regula, forma, perifrasis; před literáty a měšťany vzdělanými: monarchia, kroniky, Deo gratias; před křesťanskými posluchači: apoštol, farizeus, publikán, majestát; před lékaři: puls, konfekt, traňk, purgací atd. V takových případech marně bychom se hmoždili překládáním cizích slov do češtiny (cizí »patriarcha« na př. je obvyklejší než domácí »arciotec«, jenž prý příliš upomíná na »arciblázna« nebo »arcitroupa«). Naopak zase podle mínění Blahoslavova hyzdí a ochuzuje řeč, kdo obvyklé, známé pojmy a staré, dobré jejich názvy domorodé označuje cizími. Blahoslav kárá obraty: »Dej sem hantuch!« »Zač to farkle?« »Daňk [chválu] obdržeti« atd. Zamítá všeliké ty processy, recessy, impugnace, relace, exponování, mutování a j.; to prý je tak, jako kdyby hospodář cizími názvy nahrazoval slova píce, ztuchlé nebo snětivé obilí, pouchle atp. Toliko Čechům řemeslníkům, na př. soukeníkům, truhlářům, zámečníkům, Blahoslav dopouští cizí jejich názvosloví technické jako nutné zlo; není prý proč jich následovati,

»nechť sobě hlédají, chovají tam ty své štospaňky, verkpaňky, puš-pámy, šlahárně, hoblíky, hamerle, pemerlíny, plocky etc.«

Kniha čtvrtá díla Blahoslavova se zabývá figurou enallagé neboli rozličnými záměnami slov, pádův a hlásek, kterou doplňuje část pátá, nadepsaná »O některých figurách menších«. Podrobnosti jejich zde pouštíme a všimneme si už jen dvou oddílů posledních.

Nad jiné zajímavá je kniha šestá: sbírka obratů na vzor a na výstrahu a výčet nejlepších podle mínění Blahoslavova spisovatelů našich, hlavně bratrských, starých i vrstevníků. Podává tím čtenáři měřítko, poněvadž prý »některé knihy české tak sou špatně, ničemně, ba ať tak dím troupsky sepsané, že . . . mnohé z nich aby kdo čacký čísti měl, nejsou hodné«. Proto vypočítává knihy, sepsané »pravou a dobrou češtinou«.

Řeč Konfessí i Apologií bratrských a celkem také starší bratrské kancionály Blahoslav doporoučí. Mluva z počátků Jednoty, už podle příslušnosti své ke stránce »větší«, která nauk Bratří původních se zříkala, nedochází Blahoslavovy pochvaly. O Petru Chelčickém praví pouze: »není zlý Čech«; o češtině Řehořově a br. Matěje Kunvaldského soudí, že jest »prostá velmi«; br. Lukáše dokonce nazývá »nevelmi dobrým Čechem«, poněvadž prý »více latiny následoval než slušelo« a »nětco i od němčiny překážek měl, nebo rodem byl tam, kdež mnoho německy mluví« — psal prý nejasně a nepříjemně.

O Augustovi Blahoslav má mínění rozdělené. Co prý skládal před vězněním křivoklátským, »vše bylo velmi dobrou češtinou psáno«; měl vtip, ducha i výbornou pamět a pilně čítal dobré spisy české. Nicméně i tou dobou sloh jeho již je příliš vášnivý nebo asijsky měkký nebo zase strojeně starožitný. Ve vězení dlouhém pak, jak důmyslně vykládá Blahoslav, Augusta ztěžkomyslněl, měl málo světla i papíru a skrovně příležitosti psáti, a čítal pouze z jedné knihy: z latinské vulgaty; proto sloh Augustův z doby té je příliš stručný, drsný a tvrdý a jest pln obratů latinských.

Br. Červenku Blahoslav chválí jako šťastného řečníka. O všech věcech obyčejných uměl prý promlouvati způsobem novým a ušlechtilým, tak že příjemně se poslouchalo také sluchu bedlivému

a soudnému. Jakmile však sedl a napsal, co mluvil, přihodilo prý se mu, co »se stává zlata při potocích hledajícím a zemi nebo prsť přepírajícím, kteřížto v drahné hromádce prsti anebo hlíny maličko zlata nalézají«: »bene collegit, sed non bene elegit«. Směšoval jazykové živly české i moravské, slova polská a mazovecká, podle toho, kde právě pobýval, a také živel český u něho je několikerý: řeč lidová a všední (»sedlská« a »verštatní«), zastaralá (»starosvětská«) a proniklá latinou i řečtinou, čehož všeho Blahoslav uvádí příklady. Proto jazyk a sloh slavného řečníka byl neslavný a nehoden následování.

A takovým způsobem Blahoslav probírá a hodnotí i staré naše spisovatele nebratrské. Cokoli psal, soudí Blahoslav, krom archaismů dnes už nepřípadných pěkně a dobře psal M. Jan Hus; po něm Viktorin ze Všehrd; Řehoř Hrubý z Jelení, »kromě že ortografí není velmi způsobná«; Oldřich Velenský a jiní. A zase řeč a sloh nejednoho z vrstevníků jejich, na př. Klimenta Bosáka, je příliš neumělá nebo přímo nevzorná. »Grammatika« Blahoslavova soudí pronikavě a se vzácným porozuměním.

Příště ostatek.

MILOŠ WEINGART:

SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO.

Ostatek.

Pracuje se takto: V kanceláři se přidělují jednotlivé novočeské spisy spolupracovníkům, aby z každého pořídili slovník lístkový. Spolupracovníky jsou hlavně středoškolští professoři češtiny, universitní posluchači i někteří laikové. Spolupracovník dostane knihu, osmerkové lístky a návod. Nejprve dobře se obeznámí s jazykem přiděleného spisu a potom stránku za stránkou vypisuje, buď každé slovo v každém odstínu významovém jednou, nebo jen slova neobvyklejší anebo pouze slova docela zvláštní, jak se mu právě určí v kanceláři. To je trojí způsob vypisování, ustanovovaný podle toho, jak je kniha důležita nebo kolik látky bylo již ze spisovatele sebráno. Vypisuje se tedy úplně nebo jen z části anebo toliko paběrkováním. Každé slovo se píše na zvláštní lístek. V le-

vém hořejším rohu je heslo a výklad, uprostřed lístku citát s věrným zachováváním všech spisovatelových zvláštností jazykových, v pravo dole jméno spisovatelovo, název spisu, rok vydání, stránka a řádek, uprostřed dole odkaz na hesla příbuzná. Tak postupuje excerptor až na konec knihy. Posléze lístky srovná abecedně, spočítá a tento slovníček (z jedné knihy 100 až 7.000 lístků) odevzdá kanceláři. Tam se látka prohlíží, to jest probírá se lístek za lístkem a zjišťuje se, zdali pravidla pro vypisování jsou přesně zachovávána a zdali obraz o jazyce vypsané knihy jest úplný a správný. Není-li, vrací se úkol k opravě; bylo-li všem požadavkům vyhověno, předloží se rukopis schůzi komise ke schválení a honorování. Z lístku platí se odměna 3—5 haléřův (u mnichovského Thesauru 5 pf.). Schválené lístky se ukládají v krabicích, zatím z každého spisu zvlášť, a tam očekávají dalšího zpracování a jednou konečné redakce. Excerptorů je nyní 151.

Dosud tímto způsobem zadáno bylo na 600 úkolův a odevzdány byly slovníčky ze 406 spisů novočeského písemnictví krásného a též naukového. Nejvíce lístků má komise z Vrchlického, mnoho také již z Heyduka, jejž probrala celého, z Čecha a Machara. Celkem se zatím pracuje o devadesáti spisovatelích. Nyní roste látka zejména z prvního období obrozenského (1770—1820). Všech lístků je dnes v kanceláři přes 620.000 za pět let; z nich dosud schváleno bylo 580.000.

To však je pouze nepatrná část chystaných prací přípravných. Neboť ještě mnoho chybí z belletrie původní; vedle toho bude potřebí excerpovati také cenné překlady, hlavně starší (Jungmannovy a j.), rovněž tak probrati noviny a časopisy. A potom je zde ještě písemnictví vědecké a s ním spojená otázka názvosloví odborného. Zejména v tomto oboru chystané práce přípravné mají obzvláštní význam také obecně národní, neboť namnoze jde o to, aby stanoveny byly správné výrazy odborné. Komise již přede třemi lety rozeslala dotazníky po předních českých odbornících rozličných odvětví, aby se určil postup. Letos pak vyjednávala s Právnickou jednotou, s Maticí technickou a s jinými sdruženími odbornými, s nimiž společně hodlá sbírati potřebnou lístkovou látku.

Další práce tato vyžaduje nových nákladů, a bude potřebí, aby odborné spolky a veřejné ústavy, které bohudíky právě v nynější době projevují opravdový zájem o ustálení správného názvosloví, přispěly komisi v práci i úhradě výloh. Komise totiž za dosavadních pět let vydala za sebrání 580.000 lístků, dosud schválených, úhrnem 43.500 K. Před válkou měla komise, mimo důchody z Akademie, podporu státní (6.000 K) a zemskou. I po obnovení těchto příjmů potřebí bude podpory se stran jiných. Práce přípravné zaujmou asi ještě čtvrtstoletí a jistě budou státi čtvrt millionu korun. Jungmannův Slovník potřeboval nákladu 12.500 zlatých, tedy desetiny, latinský Thesaurus rozpočten byl na 605.000 marek. Jsou to v našich okolnostech rozměry a sumy obrovské, ale nelekejme se jich; vždyť za ně vzniknouti má veledílo, které posílí rozkvět, bohatství a krásu naší řeči.

FRANTIŠEK TÁBORSKÝ:

NEDOROZUMĚNÍ.

Črta z východní Moravy.

Znáte, pravda, kdož jste od pera, druh rozmilých čtenářů, potomkův asi onoho sázavského čerta, co o hrubé sedával na varhanách, zapisoval každé ovečce kdejaký hříšek a hlavně měl namířeno na samého opata, světce Prokopa, aby ho při něčem nesvatém přiskřipl. Tento druh čtenářů čte, aby jen vypichoval kdejakou hnidu a pak je »s dokonalou úctou« zasílal na dopisnici Vám anebo redakci jako sbírku brouků napíchnutých na špendlících. Rozčilují někdy tito dodavatelé, ale bez užitku nejsou. Dobrý spisovatel a dobrý novinář má je rád, jako toho sázavského čerta.

Znám také takového čtenáře. Neposílá však svých postřehů poštou, nýbrž schovává je pro mne, až přijedu na prázdniny, do svého zátiší na východní Moravě. Najednou odpoledne zjeví se v okně jeho prošedivělá hlava a zdravě červená tvář a za chvíli sedí už v bílé světničce mé letitý muž, postavy dosti vysoké, prostých, ale ani byste neřekli, jak mužně přímých způsobů. Dílnu stolařskou odevzdal už synovi. Někdy do ní sice nahlédne, ale

hlavním jeho zaměstnáním teď je to, co si tolik lidí odkládá na klidnější dobu — četba. Vždycky rád čítával. A jaký čtenář! Co ve slovech ukryto, rád z nich vytahuje jako hřebíky z beden. Po většině dostává sice noviny o den později, až z druhé ruky, něco ze spolku, něco od mladého učitele a něco od advokátova koncipienta; za to má na čtení pokdy.

— Tož co dělá Praha? Roste? — začíná zdravým hlasem besedu.

A s Prahy řeč brzy se přesune na celou Evropu a všecky její národy a státy, a zakončí u hromádky výstřižků, které se zatím tají v jeho kapse jako zajatci. To jest: teď teprve se můj host dostává k tomu, co vlastně má na srdci.

— Nemyslete si, že letos nic nemám. Ó, mám, mám! — zvolal za poslední besedy naší a zajatci už se hrnou z kapsy.

— Nu, copak? ptám se.

— Ale — nevím si s tím rady. Buď to ledabyle tisknú, s chybama, alebo už je tady stáří. Nedovtipuješ se a brzy budeš taky nedoslýchať a nedohlídať. Pěkná vyhlídka, co? Než bych se teho dočkal, věřte, radši bych nežil. Dopaluje mě to, čtu-li a nerozumím. No, podívejte se, na příklad, tady — vzal první výstřižek a četl: »Socha náčelníka Indiánů v Americe *na keři posázené stráni* vyhlíží jako velký polní hlídač.« Je to — šak sem si to připsal, z »Přehledu«; náš koncipient mi ho půjčíval. Poslúchal ste dobře? To má tu, myslím, býť: socha na keři *v* posázené stráni? Ale copak socha tam visí na keři? Socha, která vypadá jako veliký polní hlídač? — Alebo tady — to je zas z keréhosi deníku: »Jest potřebí *silné soustrasti nemající vůle*, aby se uložily vojsku po útrapách a strázních bitvy ještě námahy pronásledování.« Tož co to tady vykládajú? Silnej prý sústrasti je třeba, nemající vůle. Ale se silnú sústrasťú, kerá nemá vůle, nedaly by se přece ukládať věci ešče těžší. Silná sústrasť bez vůle — to bude na mú věru spíš fňukot a fňukot. — Alebo tady — to zas je z »Národních Listů«: »*Proti Černé Hoře přátelským demonstracím v Římě*«. Snaď: proti Černé Hoře *a* přátelským demonstracím v Římě? Ale jakým to přátelským demonstracím? — Alebo tady — to je zase z »Nár. Politiky«: »... poukazuje se také *na*

Anglii nepřátelské hnutí v jižní Persii«. Zas je tu cosi vynecháno. Myslím, taky tady vynechali to maličké *a*: poukazuje se na Anglii *a* nepřátelské hnutí v jižní Persii. Ale proti čemu nepřátelské? To jako dyž mi moja stará zapomene přišiť knoflíček u límečku na košulu. To mě čert bere. — Alebo tady — to je zas z jinších novin, odtamtuď mám teho řadu: »K tomu přistupuje ještě rozhodná změna *v dřívějším Rusku a Anglii přátelském smýšlení královnině«.* Div sem tím neuhodil! Tož rozbírám: přistupuje změna v dřívějším Rusku — v jakém *dřívějším* Rusku? — a v Anglii a patrně v přátelském smýšlení královnině — ne, nedobereš se smyslu. Esli byste to zlosťú neroztrhal? — Alebo tady: »Vyvrácené tvrzení *o Němci vypleněném paláci* v Gentu«. Co to tady »Čas« tvrdí o Němci? Přece ne o Němci vypleněném? Města, kraje se vypleňujú, ale ne lidi, a tož snaď ani Němci. Snaď to má býť: o Němci *ve* vypleněném paláci v Gentu? Inu, Babylon! — Alebo tady — zas je to z »Času«: »... že Italie ve Valoně vedle své vlajky tyčí i vlajku albánskou, symbol to *života neschopného státu«.* Tož jaký to symbol života? Snaď symbol života, kerým žije neschopný stát? Či symbol života, kerý, ten život totiž, je neschopný vytvořiť stát? Hádej, hadaču! — Alebo: »... a vše to děje se přes to, že naše vláda učinila *nejdalekosáhlejší, trvalý mír zaručující návrhy«.* Tak to jistě ten pan tajný rada a ministr m. sl. hrabě Zichy neřekl. Že by naša vláda učinila trvalý mír, kerý zaručuje návrhy? Mír se přece uzavírá, aby se zaručilo něco určitějšího, než návrhy. — Alebo: »Uherský ministr obchodu odňal poštovní *dopravu ve Filadelfii vycházejícímu maďarskému časopisu »Világosság««.* Poslúchal ste dobře? To je přece nesmysl. Uherský ministr bude ve Filadelfii odnímať poštovní dopravu! Co pak sú ve Filadelfii uherští ministři? — Alebo tato zpráva: »C. k. koresp. kancelář oznamuje dne 8. srpna: Chrabrost královéhradeckého pěšího pluku čís. 18. Vrchní velitel armády... ráčil vydati tento rozkaz: »Vyslovuji svoje zvláštní uznání a dík pěšímu pluku čís. 18., který se *vyznamenal smrtí opovrhující oddaností* již v květnových bitvách jak při útoku, tak také při odrážení nepřátelských protiútoků«. No, podívejte se, jak nám to přeložili! Prostý můj rozum mi povídá, že tak temu

není. Tož prý náš pluk č. 18. se vyznamenal smrtí — tedy padl, padl hrdinně a to už v květnových bitvách? Že? Ale 8. srpna c. k. korrespondenční kancelář oznamuje, že se mu dostalo od vrchního velitele armády uznání! A vyznamenal prý se smrtí, kerá opovrhuje oddanosťú... Temu už docela nerozumím. To přece by znamenalo, že nežli by projevovali oddanosť, raději zvolili smrť. Tedy celý pluk spáchal samovraždu? A za to že by byli od vrchního velitele armády vyznamenání? To si to v korrespondenční kanceláři pořádně spletli. — Ale nad všecko byl sem popuzen zprávú — kerých to novin? — tady túto: »Správa lázní poděbradských pořádala... *ve prospěch defraudací tajemníka Kafky těžce poškozeného »Spolku českých žurnalistů«*... skvělý vojenský koncert«. Pravdu vám povím: to sem už nerozbíral. Dyž sem dočtl ke slovům »ve prospěch defraudací tajemníka Kafky«, tu — odpusťte, prosím vás, — odplul sem si a hodil novinama o zem. Víte, člověk zvykl u nás už ledačemu. V našich městech a záložnách bylo už všelijakého neřádu a — odpusťte — všelijakého svinstva a darebáctva dosť, a člověka, kerý věří v čistotu, bolí při tem srdce a stydí se za to; ale aby v Poděbradech, v městě Jiřího krála, pořádali skvělý koncert ve prospěch defraudací nejakého tajemníka — no — no tady se mi zastavuje rozum. Co temu, prosím Vás, říkáte?

— Víte, — povídám mu, — měl bych Vám stisknout ruku a poděkovat Vám za toto upozornění. Vy jste ze zdravého podhoří, kde se mluví dosud čistě a kde je dosud zdravý cit pro náš jazyk. Vy ani o tom nevíte a mluvíte správně a správně jazykově cítíte. Tohle zde, co jste mi předčítal, jest již německá čeština. Proto jí nerozumíte.

— Jakže? pohlédl na mne zaražen a neobyčejně zpřísněn. Německá čeština?

— Ano, to je německá čeština.

— Ale, to není maličkosť!

— Pravda, že to není maličkost.

— Ale jak je možno, aby z Prahy vycházelo takové odnárodňování? Praha má býť čistá. Praha má býť svatá. Do ní jedem jako do kostela. Na ňu hledíme jako na oltář.

— Nelekejte se! Tak strašné to není; ale zdravé to také není. Je tu nedorozumění. A to nedorozumění zakládá se na tom, že neumíte německy. Kdybyste uměl německy, porozuměl byste těm výstřižkům rázem.

— Á, pěkně děkuju! Pěkně děkuju. Myslíte to vážně? Tož tam sme to dotáhli, že mám mysliť německy, abych porozuměl psanému česky? No, to už je otročina! To už je psina! To už je —

— Nerozčiľujte se! To všecko zavinila rychlá práce novinářská, přespříliš vzrostlá četba německých novin, noční práce novinářova — zahrál jsem si na advokáta prohrané věci.

— Pane, já i dyž na rychlo jím a po tmě jím cizí chléb, nepřekusuju si jazyk.

— Dejte sem ty výstřižky! Podívejte se: v nich všech na těch místech, kde jste zavrtěl hlavou a kde jste se i rozkatil, slova jdou německým pořádkem. Přehodím jen na těch místech slova, a hned se Vám všecko tak zjasní, že se zasmějete. Dívejte se na mou tužku, jak bude ta slova přehazovat! Tedy: »Socha náčelníka Indiánů v Americe *na stráni, posázené keři,* vypadá jako« ...

— I stafraporte! Nu, pravda, to je jasné. Socha na stráni a ta stráň je posázena křovím. Ale tož u všech čertů, nač píšú: socha na keři?

— A dále: »Jest potřebí *silné vůle, nemající soustrasti,* aby se uložily vojsku po útrapách a strázních — řekněme — bitevních ještě námahy pronásledování«.

— Ach, ty Filipe! To mi nenapadlo. Ale cítil sem to: Je třeba vůle nelítostné.

— Tak jest. A dále: »*Proti demonstracím v Římě, Černé Hoře přátelským*« —

— To je zcela jinačí písnička!

— A dále: »... poukazuje se také *na hnutí v jižní Persii, Anglii nepřátelské*«.

— Inu, temu dítě porozumí.

— A dále: »K tomu přistupuje ještě rozhodná změna *v dřívějším smýšlení královnině, Rusku a Anglii přátelském*«.

— No, jako dyž bělmo s oka spadne! Ale nač to dříve tak

zmodrchali? Nač píšú: »v dřívějším Rusku«, dyž má býť »v dřívějším smýšlení královnině«?

— A dále: »Vyvrácená tvrzení *o paláci v Gentu, Němci vypleněném* — anebo lépe: *od Němců vypleněném.*

— Alebo: *Kerý Němci vyplenili.* Pravda?

— Tak jest. Vždyť jsem řekl, že zdravě jazykově cítíte.

— Ale zprvu sem neporozuměl.

— Protože to bylo po německu. A dále: »... že Italie ve Valoně vedle své vlajky tyčí i vlajku albánskou, symbol to *státu, neschopného života*«.

— Rozumím, rozumím: symbol státu, neschopného žíť.

— A dále: »... a vše to se děje přes to, že naše vláda učinila *nejdalekosáhlejší návrhy, zaručující trvalý mír*«.

— Áh, tak je to! No, dyť já říkám, čítaja Havlíčka: Ta naša čeština je jako křišťál. Jako křišťál.

— A dále: Uherský »ministr obchodu odňal poštovní dopravu *maďarskému časopisu »Világosság«, vycházejícímu ve Filadelfii«.*

— To mohl, to mohl, do Uher; ale ne poštovní dopravu ve Filadelfii!

— A dále: C. k. koresp. kancelář měla takto oznámiti rozkaz vrchního velitele armády: »Vyslovuji svoje zvláštní uznání a dík pěšímu pluku čís. 18., který *se vyznamenal oddaností, opovrhující smrtí*, již v květnových bitvách ...«

— No, to je nebe a dudy! Tak je to. Náš pluk bil se oddaně, až nedbal ani na smrť, a za to byl vyznamenán.

— A konečně: »Správa lázní poděbradských pořádala skvělý koncert *ve prospěch »Spolku českých žurnalistů«, těžce poškozeného defraudací tajemníka Kafky«.* Rozumíte již?

— Ach, ty Damiáne! Kdo by nerozuměl? Temu nahý Adam musí porozuměť. Tož ne ve prospěch defraudací? Ve prospěch spolku! Ale co pak my, prostí venkovští čtenáři, sme na to, abysme rozvazovali zadrhnuté smyčky? Proč se nám to nepíše tak po našemu, jako ste to čtl Vy? To přec je jako křišťál. Proč jim to tam v Praze nepovíte?

— Povím, povím — těšil jsem svého důvěrníka, zcela již se uklidňujícího.

*

A tak jsem vám to teď pověděl.

TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO NA ČESKÝCH ŠKOLÁCH.

Zmínili jsme se v 1. čísle *Naší Řeči*, že zemská školní rada pro království české chystá výnos na školy o potřebě lepší péče o jazyk český. S potěšením oznamujeme, že výnos onen byl již vydán; má toto znění:

Čís. III-B 1781 ai. 1916. V Praze, dne 1. prosince 1916.
Čís. z. š. r. 78.217

Ředitelstvům všech českých škol středních a ústavů učitelských v Čechách, dále všem okresním školním radám, kterým podřízeny jsou české školy, jakož i vyšší dívčí škole v Praze.

Zdejším výnosem ze dne 8. července 1916, čís. I-A 942 ai. 1916 (čís. z. š. r. 35.056), byly sbory učitelské upozorněny na vynesení Jeho Excellence pana ministra kultu a vyučování ze dne 29. května 1916, čís. 35.898 ex 1915 (Věstník min. č. 11), jímž dány pokyny, jak si má vésti učitelstvo všech škol, na kterých jest němčina buď řečí vyučovací nebo předmětem učebným, aby potírán byl zlozvyk, užívati v jazyce tom zbytečných slov cizích.

Obdobné snahy po tříbení a očistě jazyka jeví se současně také u jiných jazyků národních a potřeba ta se hlásí v poslední době zvlášť důtklivě také u jazyka českého.

Zahostila se pohříchu u nás jakási pohodlnost jazyková, ba zvykové už nedbání ryzí a přesné mluvy. Řeč bývá přeplněna slovy cizími, chybnými tvary a vazbami a pozorovati možno dokonce i zálibu ve slovech a tvarech obhroublých a vulgárních. Tyto kazimluvy, vulgarismy a cizomluvy slýchati jest bohužel i ve škole. Žáci zvykše jim jinde, přenášejí je do školy a odtud do dal-

šího života svého a neodkládají jich ani, když již vstoupili do řad vzdělanectva.

Tento zjev nemůže býti nazván než kormutlivým.

Český národ ovšem přírodní polohou svou jest vydán hojným jazykovým vlivům národů sousedních. Tím více tedy jest mu pečovati o to, aby jazyk jeho netrpěl při tom zkázy ani poruchy. U všech velikánů našeho písemnictva doby staré i nové vidíme horlivé snahy po zdravém a neporušeném rozvoji jazyka, po ryzosti a správnosti jeho, jakož i po obohacení a vzdělání jeho schopnosti, stejně dokonale vyjadřovati v něm nejvyšší pomysly vědecké jako nejlepší výtvory básnické.

Jazyk jest nejdražší dědictví po předcích u každého národa, přední význak národnosti. Proto i největší národové bdí ostražitě nad tím, aby se nevetřela do jazyka nevážnost k němu, neupadalo povědomí jeho správnosti. Mužové školy i vědy, největší básníci a spisovatelé, učené společnosti a akademie tam stojí svorně na stráži.

Byla by věc povážlivá, kdyby u nás snahy takové neměly nalézti pravého porozumění, jak již tu a tam se pozoruje.

Tím více proto jest oceňovati úsilí oněch milovníků řeči české, kteří s náležitou předpravou vědeckou rukovětmi a brusy se snažili, postaviti hráz porušování správné mluvy; nyní i Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění uznala toho potřebu postaviti se práci té v čelo, rozhodši se vydávati zvláštní časopis pro vzdělávání a tříbení jazyka českého, nazvaný »Naše Řeč«.

Ale všechny snahy tyto vyspěly by na marno, kdyby nepůsobila v tom směru s plným úsilím také *škola*. Ta především jest povolána, vštěpovati mládeži poznání zákonů jazykových, uváděti ji do bohatosti jeho tvarů, buditi v ní živé vědomí *ducha* jazykového. Toho ovšem nelze dosíci jedině vyučováním mluvnickým, nýbrž hlavně tím, dbá-li učitelstvo veškero, podporujíc v tom učitele češtiny, aby žáci si zvykali ve veškerém mluvení svém důsledně a vědomě užívati jazyka správného, a to ve všech předmětech vyučovacích, ve škole i mimo ni, a budou-li všichni učitelé bez rozdílu žákům v tom vzorem.

Cizích slov budiž se vystříháno, pokud to jest možno, a obdobně, jako to uloženo bylo pro jazyk německý. Náhrada za ně se nalezne v Pravidlech českého pravopisu, předepsaných školám ministerstvem vyučování. Kde však jde o cizí slovo obecně ujaté a jaksi již zdomácnělé, nebudiž snaha po očistě upřilišována a uváděna do zámezí. Vždy pak buď hleděno k tomu, aby se užívalo toho slova v pravém smysle.

Očekáváme od učitelstva, že bude konati v tom směru, co na něm jest, ochotně a vytrvale, jsouc si vědomo své povinnosti jak k povolání svému, tak i k jazyku českému.

Ředitelstvu, správám škol a okresním inspektorům školním se ukládá, aby se při návštěvách svých přesvědčovali pečlivě, zachovává-li se výnos ten ode všech učitelů bez rozdílu, a najdou-li někde, že by se tak nedálo, aby příslušnému učiteli připomenuli jeho povinnost. O zkušenostech při tom nabytých budiž ve výročních zprávách sem referováno. Také o výsledcích výnosu toho buď pojata zpráva do tištěné výroční zprávy ústavu.

Za c. k. místodržitele:

C. k. vicepresident:

Navrátil.

POSUDKY.

Otakar Nejedlý: *Malířovy dojmy a vzpomínky z Ceylonu a Indie.* Praha [t. j. v Praze] 1916.

Spis tento jako by byl psán na doklad Kiplingova tvrzení, že ani Indie není bez romantiky, jak se prý často zdává. A kdež pak zůstal Kiplingův známý Strickland za našimi dobrodružnými výtvarníky, kteří na útěku svém od veškeré osvěty a vzdělanosti do stavu jakési rajské prostoty shledali i mezi domorodci v končinách nejodlehlejších, kterak civilisace už vnikla všude »jako pražské saze«! Často se zasmějeme, často zamyslíme nad podivuhodnými příhodami, které zažil spisovatel a spolu malíř náš se svým druhem za dvouletého pobytu v Indii, kam přišli žít co nejprostěji a zároveň malovat nádhernou přírodu. Jejich tuhý zápas o skývu chleba mohl by někdy býti vzorem neúnavného snažení, kdyby v jejich podnikání nebylo tolik naivnosti a zároveň tolik umělecké i české nesoustavnosti i lehké mysli.

Spisovatel se v předmluvě omlouvá, že nemá ku psaní s dostatek literárních schopností. Je to jistě nadsázka ze skromnosti, jakož vidíme, čtouce barvitá a živá líčení jeho hlavně z přírody a života lidu indického: orel (132), výstup na Čimundži (231 nn.) a jitro na hoře (249) i j., při nichž litujeme, že nám jich malíř takového smyslu pro plastičnost a barvitost nepodal víc. Ale v této úpravě knižní hustěji než předtím v časopisech zaráží nás leckterá neurovnanost, nepečlivost *slohová*, všední a drsné rčení velmi snadno odstranitelné. Za to bohaté náhrady se nám dostává srdečným a upřímným tónem knihy, kořením u nás dnes nadmíru vzácným.

Hlavně je žádoucí důkladná oprava spisu po stránce jazykové. »Pravidla českého pravopisu« byla by korrektora poučila, že slova: *b*udhisté, *m*ohamedáni, *m*oslemi (ne: muslimani), *r*esident, *m*aharadža a pod. psáti jest malým písmenem právě tak jako: katolík, místodržitel atd., a naopak Štědrý den velkým písmenem; *naznak* a *poté* (dohromady) a zase *jako by ukazoval* (s odděleným by). Správně se píše neopominuli (26), požříti (35), dověděti (ne dozvěděti) (65), *s* místa na místo (156), zářijový (158).

Správné jsou tvary: kopl (54), přičichl (209), ochabl (211) bez *-nul*, *bujejí* (14 m. bují), černí sršni (58 m. černé sršně). Cizí jména, pokud snadno lze, skloňujíce, zčešťujeme v koncovkách, a tak psáti jest: v Bombaji (ne: v Bombay (263); taktéž skloňujeme: pod jejímž tlakem (49 m. jejíž). Zbytečné jest u zájmen klásti tvary širší, kde na nich není důrazu: když *mi* rve srdce (19), která *mě* pronásledovala (19) stačí m. mně a mne. Hyperbola jest po česku nadsázka (101 m. nadsážka) a správné příd. jm. britský (226 m. britický). Moje znejmilejší (19) sice slýchati v lidových písních, ale ve spisovné mluvě má místo jenom: *nejmilejší.*

Některých slov, spisovatelem utvořených, nelze schvalovati; na př.: učarován místo správného *očarován* (38), ústroj místo *šat* (42), nadmyslně lacino místo *nade vše pomyšlení lacino* (65), plachetnice místo *plachetní loď* (161). Zdejší život (38) je život v Čechách, kde je spis psán, nikoli v Indii, o němž spisovateli bylo užíti slova: *tamější;* podobně *tam* místo zde. Za: dle klademe správně *podle*, za nečeské, ačkoli zakořeněné: obnos (16 a j.) *částka, suma* nebo prostě uvádíme číslo samo; za: těsně nad vodou správně rci: *nad samou vodou*, ježto není zde nic, co by stiskalo, tísnilo. Kde vystačíme slovem domácím, vyhneme se zajisté cizímu: za systematicky tedy položiti jest raději *soustavně;* za starý Hindů-templ (!) *chrám Hindů* (214), za informace pišme *zprávy* (226), a *sehnaná* zavazadla dokonce lépe vystihují, oč jde, nežli improvisovaná (20). Nesprávně se říká: následovali je m. *jich* (26), šelmy obývají džungle místo *v džunglích* (45), o Štědrý den m. *o Štědrém dni* nebo *na Štědrý den* (72); pracujeme *na* stole píšíce, ale *o* stole, když jej vyrábíme (68).

Nejméně rádi však vidíme ve spise germanismy a nesprávnosti, jako jsou: zodpovídal mu mnoho otázek místo *odpověděl na* mnohé otázky (1), pomocí stipendia a pomocí strojů místo *stipendiem* a *stroji* (9, 27 a j.), přípravy spočívaly v balení místo *záležely* (15 a j.), bráti zřetel na to místo *zřetel obraceti, míti k tomu* (23), vzdor tomu místo *přes to* (25), odstraněním bláta a rozče-

sáním docílili načechrané hřívy místo *když odstranili bláto a rozčesali vlasy, dosáhli* (25); v těch arci žádné zalíbení jsem nenašel místo *v těch jsem arci nenašel zalíbení* (31); tak divné zvraty člověk v sobě prodělával m. *tak divné byly proměny našich citů* (38), po plavbě jednoho měsíce m. *po měsíční plavbě* (46), dům k obydlení m. *obytný dům* (51); v duchu jsme nenáviděli rodinu Silvů a stejně byli zapsáni také u tamních lidí m. *nenáviděli rodiny S. rovněž jako tamní lid* (57); ježto vzhled domu byl pro Evropany velmi sešlý m. *ježto dům se zdál Evropanům velmi sešlý* (58); za stávajících okolností m. *za trvajících, nynějších nebo těchto, takových okolností* (151); pozvolna zmlkly hlasy m. *zmlkaly* (252); naším příchodem had zmizel m. *jakmile jsme tam přišli* (210); po jedné pískované cestě kráčel pán m. *po cestě posypané pískem* (227). Také pořad slov se slovesem na konci věty vedlejší nám druhdy vadí.

Že práce sama po všech stránkách byla spisovateli učitelkou, viděti z toho, že v druhé části je chyb mnohem méně než v první. Podle toho lze doufati a jest si přáti, aby vydání druhé, jehož se jistě dočká zajímavá a svěže psaná kniha, a rovněž tak slíbený spis O malířích a malířství, na který se podle časopiseckých ukázek těšíme, chyb jazykových byly prosty vůbec.

Emanuel Jan Šarapatka: *Pohádka o skřítkovi štěstí a jiné.* Vydala Okresní komise pro péči o mládež v soudním okrese vršovickém. Tiskem Pražské akciové tiskárny. Stran 64.

Mladý učitel se tu pokusil o starý druh slovesný. A řekneme hned: s neobyčejným zdarem. Obě pohádky zde obsažené: Pohádka o skřítkovi štěstí i druhá: Jak si Vlastimil Štěstěny vydobyl, překvapují jak bohatou obrazotvorností, tak prostotou i plastikou slohu a neméně také obratnou skladbou. Krásné popisy, trefné, namnoze nové přiměry a prodchnutí celku moderním duchem, zdravou ideou, pevná povahokresba — to jsou vlastnosti, které mnoho slibují do budoucna, zachová-li auktor přísnou autokritiku a nedá-li se svésti prvním úspěchem k překotnému psaní.

Jazykové stránce byla věnována zřejmá péče. Ale leckteré nesprávnosti auktor neunikl. Uvádíme jich tu hojnější počet, aby v novém vydání, jehož se knížečka ta jistě dočká záhy, byly opraveny a aby další práce spisovatelovy odívány byly do roucha bezvadnějšího.

Na str. 4. čteme: Milý manželi m. manžele. *Anděl, konšel, manžel* skloňují se podle vzoru *had*, jak učí mluvnice. — Na str. 6.: střežil naše štěstí. *Střežiti* jest novotvar, místo něhož ra-

ději užíváme přesného tvaru *stříci;* pojí pak se s pádem druhým: zde tedy *střehl našeho štěstí.* — Str. 12. Poznal ho *co* všemocného kouzelníka. Tak řečený »čoček« už jest bohudíky vymýcen. Zde pak by se lépe hodila věta (poznal, že jest kouzelníkem všemocným). — Str. 13.: *byť by* i život musil nasaditi. »Pravidla českého pravopisu« píší: *byť i* (chybně: byť by, byť by i). — Str. 19.: Zarostlí až po pás *vousem* (m. vousy). Vous jest jednotlivý, jeden z celého množství. — Str. 21.: Kdo jest majitelem toho zvonku m. kdo má tento zvonek. O slově *majitel* píší též »Pravidla«, že jest nesprávně utvořeno a že lépe říkati a psáti: *majetník.* — Str. 36.: Hledal již příhodné místo k odpočinku (m. příhodného místa). Sloveso »hledati« pojí se vlastně s pádem *druhým,* ale *čtvrtý* pád mocně pronikl do živé mluvy obecné. S tím už se nutno smířiti. To, že již se necítí genitiv po slovese hledati, přivozuje pak i dvojsmysly; na př. insertu: *Hledám nevěsty* by mnohý čtenář rozuměl, že tu jde o číslo množné. Proto však nesluší upadati zase do druhé výstřednosti a užívati po řečeném slovese vždy jen pádu 4. Zvláště mluvě spisovné nutno statečněji odpírati zlu. — Str. 37.: Tázal se *jej* (m. ho) jest asi nedopatření, ovšem nemilé. Sloveso »tázati se« zachovává i v obyčejné mluvě pořád svůj předmět ve druhém pádě. — Str. 38.: Kde se nalézám? Správně: Kde to jsem? Nalézám se někde — jest otrocký překlad německého »sich befinden«. — Str. 41.: potom smíš si odvésti Štěstěnu *co manželku* do svého hradu. Správně: *za* manželku. — Str. 48.: Octli se mezi pol*mi* (m. mezi poli). — Str. 51.: nabídla jim širokou lavici k posazení (nečeské m. aby se posadili). — Str. 53.: V zámku *odbývala* se hlučná svatba. Sloveso odbývati má naprosto jiný význam, totiž konati něco ledabyle. Proto: koncert-li se *odbývá,* není to zrovna ohlédavé pro posluchače. Svatba odjakživa u nás *se slavila.* Svatební obřad *se vykonal.*

Posléz upozorňujeme, že v knížce zůstaly některé chyby tiskové, jako: u mně, mihati se. Předložky *ve* se někdy zbytečně užívá místo *v:* ve městě (místo v městě), ve bráně (místo v bráně) a podobně.

DROBNOSTI.

»MACHA«.

Ve zprávě o novém německém románě čtli jsme také tuto větu: »Co do »machy«, kteréžto krásné slovo, jak se zdá, nelze už poslati z referentské češtiny postrkem, odkud přišlo, (onen román) svým přednesem

připomíná nemožný film.« »Krásného« slova m a c h a tedy nelze se zbaviti. Proč? Za naší paměti řemeslníci z největší míry se zhošťovali německých názvů ve svých řemeslech, a referent, jenž má bdíti i nad čistotou jazyka, nedovede se obejíti beze slova, které i v německém písemnictví zní trochu nevybraně, je »verštatní«, jak říkával Blahoslav? Kdo našemu venkovanu něco poví pěkně, dojde chvály, že to umí »podat«; neříkáme to proto, že bychom chtěli míti za něm. »Mache« zrovna »podání« nebo »způsob podání«, ale abychom ukázali, že se prostý venkovan umí po česku vyjádřiti o věci, o které by se po česku dovedl vyjádřiti i referent, kdyby jen chtěl. Spisovatel, jehož slova jsme nahoře otiskli, sám za »machu« položil české slovo p ř e d n e s. Nezdá se nám, že by to byla náhrada vhodná: »přednes«, kteréž slovo v tomto významě beztoho samo páchne cizotou, je přece jen něco jiného. Zvěčnělý Kalousek jednou v důvěrném hovoru řekl o kterémsi spise historickém, že »to nemá oudělku«. Chtí-li páni referenti slovo české, pošlé z téhož ovzduší, co německá »Mache«, totiž z dílny řemeslnické, zde je mají, a u Jungmanna i u Kotta by se dočtli, že ú d ě l e k o způsobu řemeslné práce je slovo staré i v lidu známé.

Ale slovo ú d ě l e k zní příliš po řemeslnicku a mimo to má v některých krajích význam odvozený, týkající se života pohlavního. Bohužel sami nevíme, jak zkrátka naznačiti pojem, v němž by se slučovaly představy »způsob práce«, »obratnost (technika) spisovatelská nebo vůbec umělecká« atd. Snad by mohl nám i všem, komu by slovo takové bylo vhod, poraditi některý z našich čtenářů?

KDYŽTĚ.

O tomto slově jsme vykládali v č. 1. a domnívali jsme se, že naši spisovatelé a novináři je vymyslili, aby mohli rozeznávati větu příčinnou od věty časové tak, jak ji němčina rozeznává spojkou n a c h d e m vedle časového a l s. Dostalo se nám poučení jiného. Také latina dovede vyjadřovati příčinu a současný nebo předchozí děj větami s touže spojkou c u m, jenže sloveso mívá druhdy v obojích větách tvar různý. Aby gymnasisté toto dvojí c u m rozeznávali, stvořili prý jejich pečliví učitelé slůvko k d y ž t ě za takové c u m, kde věta jím se počínající vyslovuje okolnost, která nějak odůvodňuje obsah věty hlavní, a se zlou prý by se potázal studentík, jenž by na př. u Cicerona našel větu, kterou by po česku nejraději řekl slovy »když člověk má rozum, bůh jistě má rozum vyšší«, ale nepoložil by v překladě školním »kdyžtě člověk má rozum« atd. Také jsme se učívali na gymnasiích latině, ale této moudrosti jsme tenkrát neslýchali. Ani nemyslíme, že by se jí dostávalo dnes žákům všem všude. Pánů professorů prosíme, chtí-li rozlišovati věci, kterých spojkou samou latina nerozlišuje, jako jich nerozlišuje ani čeština, aby je rozlišovali slovy českými a nevymýšleli zbytečných slov nových, ze-

jména pak aby shověli žáčkovi, kterému by se přese všecku ochotu takové k d y ž t ě zpříčilo na českém jazyce, jejž si z domova přinesl do školy.

Jak pevné kořeny toto nešťastné slovo pustilo právě na školách středních, viděti z jiného poučení, jehož se nám dostalo od professora gymnasijního. Píše nám, že má mnoho svých poznámek a výpisků a míní, že t ě je dativ sdílnosti, jakož v některých krajích (i v Praze »já tě dám« místo »já ti dám«) říká se t ě místo t i. Doklad poslal jediný, jejž jsme znali i my (z Jungmannova Slovníku): »Kdyžtě nemohl žádný bůh všech národů a království vytrhnouti lidu svého z ruky mé, ... nadtoť ovšem bohové vaši nevytrhnou vás z ruky mé« 2. Paral. 32, 15 Br. Neporozuměl však tomuto dokladu správně. K d y ž t ě je v něm »kdyžť je« = »kdyžť jest«, jako o několik řádků dále z Haranta má týž slovník »kdyžť jsou (ne kdyžtě jsou!) Boha hněvali«, a jako v jiných dokladech, kde ve větě by sloveso jest nemělo místa, táž bible má jen k d y ž ť. Kdo by nás v našem soudě chtěl zvrátiti, musil by dobrými doklady provésti, 1. že t ě místo t i říkali již naši předkové, na př. bratrští překladatelé bible, 2. že říkali také k d y ž t ě, kde toho slova nelze vykládati za k d y ž ť j e. Pokud to se nestane, budeme míti k d y ž t ě, jak se ho dnes užívá, za slovo nečeské, nemající základu ani v mluvnickém tvaru, ani v řeči staré, ani v dnešní mluvě lidové. Je-li již nezbytná potřeba lišiti příčinné k d y ž od časového, proč se nemá voliti tvar k d y ž ť, který by sice byl archaismus (po našem soudě zbytečný), ale nebyl by, řekněme to, mluvnickým nesmyslem? Říkává se (anebo se říkalo) »totě hrůza« = »toť je hrůza«, ale neříká se a byl by mluvnický nesmysl, kdyby se říkalo »totě jsem blázen«, »totě jsou věci«, »totě je hrůza«, protože t o t ě samo není nic jiného než t o ť j e; podobně se říkávalo: na př. »jižtě pozdě«, »tototě puost«, »co tě, muoj synu, proč nařiekáš« (Hrubý z Jelení) atd., kde všude -t ě není nic jiného, než -ť j e. Říká se ovšem také »na moutě«, i kde -t ě takto rozkládati nelze. Ale taková zvolání ráda se stávají pouhými citoslovci, jejichž vlastní smysl a původ se zapomíná. Jak vzniklo n a m o u t ě, nevíme, ale nepochybujeme, že vzniklo z něčeho, kde -t ě zase původně bylo oprávněno, na př. z nějaké plné věty jako »na mou (duši) ť je to pravda« anebo z něčeho takového.

Také p. dru. Jar. Boreckému v 4. č. Topičova Sborníku je spojky k d y ž t ě líto; nadužívání spojky této prý není pěkné, »ale brojiti proti ní tak, že čtenář může dospěti mínění, že užívati jí je vůbec vadné, tedy i tam, kde smysl jí žádá, jest upřílišené«. Opravdu si přejeme, aby čtenář tohoto mínění dospěl, a doufáme, že ho bedlivější úvahou dospěje i p. dr. Borecký.

Někteří pánové slovem živým, psaným i tištěným nám dali na srozuměnou, že bychom měli nechati mluvnických a historických výkladů a říkati jen, že »toto je chyba, má se říkati a psáti tak« a dost. Již z to-

hoto sporu o k d y ž t ě asi poznají, že bude i dále potřebí některé výklady podpírati důvody vědeckými, aby bylo lze zkoušeti jejich správnost. A také bychom rádi vzbudili trochu úcty a lásky jednak k bohatým a krásným dějinám českého jazyka, jednak k poctivé jadrnosti řeči lidové, kde se jí ještě nedotkl ničivý shon větších měst; a toho nedovedou suché brusičské zákony, ať se tisknou v knize nebo v časopise.

ZODPOVĚDĚTI — ZODPOVÍDATI SE — ZODPOVĚDNOST.

Tato slova za poslední doby nabyla zvláštní obliby. Denně je slýcháme, denně je čítáme. Na časopisech jest uveden z o d p o v ě d n ý redaktor, v časopisech čteme, že ministr zodpověděl dotaz, že přejímá zodpovědnost za svůj čin; rodiče si stěžují, že syn jejich nezodpovídá jich dopisy, úředníci naříkají, jak zodpovědný jest nyní jejich úřad atd.

Slova *z*odpovídati a *z*odpovědnost se zrodila na počátku minulého století. Otcem jich jest časopis »Cís. král. povolené Vídenské Noviny«, jejž od r. 1812—1816 vydával pověstný Jan Hromádko. Odtud asi se dostala do českoněmeckého slovníku Palkovičova, kdež však zodpovídati se vysvětluje významem: býti odpověden (rationem reddere, verantworten). Také Dobrovského Slovník uvádí to slovo s týmž významem. Ale Jungmann ve svém Slovníku má již také vazbu z o d p o v ě d ě t i n ě c o ve smysle etwas beantworten. A proti tomuto germanismu pak vystupovali všichni pozdější tříbitelé jazyka a brusiči. Hattala ve svém Bruse na str. 291 ukazuje na to, že všecky slovanské jazyky znají jen vazbu o d p o v ě d ě t i *na* n ě c o. Tak v ruštině se říká: odvětiť na vopros, srbsky: odgovoriti na pitanje, v polštině: odpowiedzieć na pytanie. Ale tyto jazyky neznají ani tvaru *z*odpovídati ve významu: etwas verantworten; rusky se říká odvětiť za čto, srbsky odgovoriti za što, polsky odpowiedzieć za co.

Čeština sice se nevyhýbá jakémusi zesilování slov předložkami a v tom směru by se snad mohl připustiti tvar zodpovědnost a zodpovědný, ač předložka *z* jistě jest tu zbytečná a připomíná německou předponu ver- (-antwortlich) a také má původce, jímž se zrovna chlubiti n e n í radno. Čeština až do počátku XIX. století znala jen prosté tvary bez *z*. Tak už přední mistr jazyka českého v době staré, Tomáš ze Štítného, píše v Knihách šesterých o obecných věcech křesťanských: Z a všecky nelepoty těžce bude odpoviedati. Nebo jinde: Kmotrové z a dietě odpoviedají. Podobný smysl má vazba: odpovídati z č e h o: Každý bude jednou ze svých činů odpovídati. Jungmann doporučuje říkati: Ty mi z toho odpovíš místo: Ty se mi zodpovíš. Vazby: odpovědnost za něco nebo z něčeho míti, přejímati, přenésti nebo: za něco, z něčeho býti odpověden, odpovídati jsou vazby správné. Redaktor tedy jest za redakci odpověden, odpovídá za obsah nebo z obsahu časopisu. Ale naprosto potírati sluší

vazbu: z o d p o v ě d ě t i n ě c o, na př. dopis, dotaz a p. ve smysle německého: beantworten. Tu se odpovídá n a dotaz, k dotazu, o dotaze. Dopis zůstal nezodpověděn jest chybné m. zůstal bez odpovědi; nezodpověděný dopis jest správně česky: dopis, na nějž nebylo odpověděno, jenž zůstal bez odpovědi.

DIVOKÉ KVĚTY Z NOVINÁŘSKÝCH SADŮ.

»Jest pravdou, že veřejní zřízenci u nás mnohdy nejsou rostlí své úloze« (otrocký překlad německé vazby: dass die.. ihrer Aufgabe nicht gewachsen sind). Česky by se řeklo: jest pravda, že.. nejsou s úlohu svou, nestačí na ni.

»Ceny rozumí se za 100 kg proti hotovému placení, u povidel se sudem franko dovoz nejbližší železniční neb lodní stanice«. — Rozkošné, není-li pravda? Čech by řekl: Tolik stojí 100 kg, platí-li se ihned, u povidel jest započítán sud i dovoz na nejbližší stanici železniční neb lodní, anebo: povidla i se sudem a dovozem na..

»Srdce jeho platilo cele Míně«. Tedy srdce platí? A co platilo? Snad jí n á l e ž e l o celé? bylo celé Mínino?

»Mína zatím v dalekém bílém městě na Dunaji není již také ona Mína, která bývala dříve, básník nemůže jí ani zazlívat«.. Nebylo-li by pěknější a k tomu správné: Zatím ani M. není již onou Mínou, kterou bývala dříve, básník nemůže jí míti ani za zlé..

»Libá vůně vepřové pečeně byla tak cítiti, že nebylo třeba ani otvírati u kamen troubu«. Lépe by chutnala, kdyby libou vůni vepřové pečeně bylo tak cítiti, až nebylo ani třeba otvírati trouby u kamen.

»Večeře dle lístku v hojném výběru před i po divadle. 150 druhů nejjemnějších tu- i cizozemských vín«. Správně: Večeří jest hojně na výběr podle lístku před divadlem i po něm. 150 druhů.. vín domácích i cizozemských.

Jedny veliké noviny psaly nedávno o německých snahách, »aby odňato byla francouzsky smýšlejícím a p o v e l š t ě n ý m vrchním vrstvám (belgickým) ovládání země«. Mínilo se tím: aby ovládání země bylo odňato p o v a l o n ě n ý m vrstvám. Pisatel si tu nevěděl patrně rady s německým verwelscht a že jsou v Belgii Valoni, zapomněl.

»T ř i p ř e p a d n u t í z a d e n«. Má býti: Troje přepadení za den.

»Mírový sen jest a ž n a d a l š í (= bis auf Weiteres) dosněn«. Po česku by se řeklo na př. »zatím«, »na ten čas« atp. Něm. »bis auf Weiteres« je z úředního slohu, kde se tak ukazuje k nějaké změně v budoucnosti; totéž vyjadřovali naši předkové slovy »až do dalšího opatření« (doklady z 15. a 16. st.).

»Třebas byl tento obraz t a k é t a k (= noch so) nepotěšlivý, přece na druhé straně líčení prokázalo, že«... Doufáme, tomu že ještě žádný

Čech by nerozuměl, nedovede-li se domysliti, co asi bylo v německé předloze. Po česku: »sebe neutěšenější«, »sebe méně utěšený«.

A na konec ještě perličku, kterou jsme čtli u vynikajícího knihkupce českého za výkladním oknem jeho obchodu u knihy slavného spisovatele českého: »Kniha, jenž by neměla scházeti v žádné knihovně každého Čecha«. »Zardi se, závistná Teutonie« — tohle nesvedeš!

*

Pan František Vymazal v Brně nám poslal několik dopisů a lístků, na nichž nastřádal tolik zajímavých otázek, že bychom potřebovali několika čísel, snad celého ročníku »Naší Řeči«, a zejména ovšem mnoho času nezabíraného jinými věcmi, kdybychom na všecky chtěli odpovídati. Ale většina těch otázek samých jest tak zajímavá a z odpovědí na ně mohlo by vyrůsti tolik studií z dějin naší řeči, že aspoň některé z nich zde předkládáme na ukázku, o čem o všem bychom měli uvažovati opravdu.

Mistři českého slova. Byl jím také Kosina?

Podivíni českého slova: Dankovský, Sušil, prof. jsoucno (jméno mi nepřipadá), Palkovič, Kampelík a j.

Jak se učili česky naši starší (na př. Jungmann).

Překlady Čelakovského: O městě božím, Geschäftsordnung atd.

Ubývá nám slov či přibývá?

Kolik slov nám asi přibylo od doby vydání slovníku Jungmannova.

Hus a Štítný. Husovi rozumíme, Štítnému málo. A byli vrstevníci.

Je pravda, co tvrdí někteří: Čeština spisovná je v podstatě přeložená němčina? Kolik máme asi germanismů.

Bartošovy zásluhy o řeč. Tomsovy zásluhy o řeč.

Rozštípená slova (řepa: řípa).

Všímaly si akademie (záhřebská, lipská atd.) češtiny, a jak?

Ruská, polská a jiná slovanská slova v češtině.

Které staročeské knihy zasluhují posud býti čteny?

Kde se vzalo slovo věta? Dříve bývala sada.

Čím se odchýlil Sušil v textu Nového zákona od Kralických?

Z drobných poznámek, po těchto dopisech roztroušených:

Veličenstvo (místo Veličstvo) první navrhl Klácel ve svém novinářském slovníku. Havlíček se tomu slovu posmíval, tituloval red. Leop. Hansmanna »Vaše Veličenstvo«.

Všecko říká »před třemi roky« m. »lety«; srv. století, ne storočí. (A přidáváme: právě tak se neříkávalo »před třemi týdny«, nýbrž »před třemi nedělemi«.)

Abychom alespoň na něco odpověděli: Proč píší Kraličtí a jiní s pánem místo s pánem? Slovo pán vzniklo podle některých z župan, žpan, ale spíše — podle Hujerova výkladu v Listech filol. 1904 — ze staršího hpán, jakož (též phán) v nejstarší době někdy se i

píše. Říkalo se proto se hpánem, ke hpánovi atp., a ty tvary předložkové se držely, i když se bez h říkalo pán, až konečně podle jiných předložkových spojení se vyvinulo s pánem, k pánovi.

*

Z Jednoty Svatopluka Čecha. Naléhavého úkolu, poznávati, tříbiti a ušlechťovati rodnou řeč naši a plody její, ujala se vedle Osvětového svazu také **Jednota Svatopluka Čecha**. Na návrh a podle osnovy člena výboru dra. J. Hrušky pořádá Jednota pro širší obecenstvo přednášky o jazyce českém. Zahájila je zdařilým večerem, na němž o účelu jejich promluvil vedle předsedy Jednoty dra. Jaromíra Boreckého prof. J. Hruška, škol. rada Jan Novák a spisovatel Ignát Herrmann. Rozvrženy jsou na dva běhy a přednáší se ve dvou odděleních. Pokročilejším v prvním běhu vykládá o dějinách a písemnictví řeči české univ. doc. dr. Otakar Hujer (na př. o tom, kterak se jazyk spisovný má k řeči obecné, k nářečím, kterak se pravopis má k řeči mluvené atd.) Druhý běh přednášek tohoto oddělení bude se týkati našeho písemnictví (dr. Borecký ukáže, jakým způsobem si sluší všímati našich děl literárních, kterak sluší čísti a rozuměti knize; výklady ty provázeny budou recitacemi sl. Nechlebové). V oddělení druhém, mluvnicko-slohovém, dvojím: pro pokročilejší a méně pokročilé (vedou je dr. Folprecht a dr. Vydra), probírají se jednotlivé zjevy jazyka našeho spíše po stránce potřeby denní. První běh potrvá do poloviny února (celkem deset přednášek), druhý běh počne se kolem 15. února a potrvá do konce dubna (rovněž deset přednášek). Předplatné na jeden běh přednáškový činí 4 K za hodinu, 8 K za dvě hodiny týdenní. Vstupné do přednášek jednotlivých 50 h, členové Jednoty a studentstvo platí polovici předplatného a snížené vstupné 30 h. — Přednášky, konané v nové škole u sv. Vojtěcha v Praze-II., těší se značnému zájmu všech vrstev našeho obecenstva.

*

Německá vydání básní staročeských. Před třemi lety dr. František Spina, docent německé university pražské, vydal štokholmskou legendu o sv. Kateřině (Die altčechische Katharinenlegende, v Praze u Taussiga 1913), před několika nedělemi professor téže university, dr. Reinh. Trautmann, přibyl s vydáním Alexandreidy (Die altčechische Alexandreis, v Heidelberce u Wintera 1916). Německým učencům musíme býti vděčni, že těmto skvostům našeho starého písemnictví se konečně dostalo vydání opravdu vědeckého; snad jiný Němec za nás vydá také na př. vědecky a úplně Dalimila nebo Štítného?

Přidáváme, že jako č. 4. sbírky Prager Staatswissenschaftliche Untersuchungen, vydávané v Mnichově a v Lipsku, dr. Rud. Schranil loni vydal s úvodem, poznámkami a něm. překladem naše t. zv. Soběslavská práva (Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte).

LISTÁRNA REDAKCE.

Panu A. K. v P. Knoflíkolijce. Nor bez násilí může užíti slova knappestöber a Němec je přeložiti slovem Knopfgieszer; ale v češtině je knoflíkolijce slovo nešťastné. A zbytečné, třebas, jak nám v dopise vysvětlujete, knappestöber opravdu má na své dílo »tavířskou« lžíci (proč ne »slévací«?) a lije knoflíky a ty knoflíky jsou vlastně duše. Kdyby jiný básník postavil na jeviště osobu jinou, která by knoflíky vyřezávala nebo točila na soustruhu, také byste schvaloval slova knoflíkořezbář, knoflíkosoustružník? Některé věci dovede určitěji vyjadřovati jazyk ten, jiné zas onen, a bez ujmy čistoty nelze jich nutiti, aby se vyjadřovaly, stejně určitě; či budeme snad v potu

tváři hledati slov, která by vystihovala rozdíly mezi něm. reiten a fahren, anebo Němec slova různá za naše řezati, krájeti, stříhati? Čech člověku, který knoflíky dělá jakkoli, i je třebas prodává, říká prostě knoflikář, anebo, kdyby se chtěl vyjádřiti hodně zřetelně, řekne na př. slevač knoflíků. Právě tak, jako za německé Metallgieszer poctivé slovo české je slevač, třeba slevačem by mohl býti také, kdo lije na př. věci voskové. Dnes otrockým napodobením se říká ovšem kovolijce nebo kovolitec; a kdyby nebylo tohoto opičení po němčině, jistě by nikdo ani v překladě z norštiny neužil slova tak nepěkného, jako je knoflíkolijce. To jsme chtěli říci, znajíce dobře péči a svědomitost překladatelovu; vidíte-li v našich slovech, čeho v nich není, vina není naše. Neřekli jsme, že by překlad, o nějž jde, byl pořízen z překladu německého, a užije-li překladatel nesnadné básně všech přístupných pomůcek, tedy na př. i překladů cizích, jest to přece nejen jeho právem, nýbrž i povinností.

Panu dr. M. Upozorňujete nás na to, že se v naší řeči objevil nový otravný bacil, slovo ovlivniti, ovlivněn. Jest to zjevný překlad německého beeinflussen, a ten, kdo ho užil, jistě si toho nebyl vědom. Nechtěl asi také zaváděti novou nestvůru jazykovou a hyzditi jí řeč. Spíše mínil utvořiti nové pěkné slovo české. Ale při tvoření nových slov jest potřebí zvláštní opatrnosti.

O novém slově výstižný — výstižně vysloveno bylo mínění, že se ho chybně užívá ve smysle: dobře vystihující, ježto znamená toliko: vystižitelný. Ale slova utvořená příponou -ný mají zhusta vedle významu trpného také význam činný. Na př. chlubný znamená toho, kdo se chlubí, vysměvačný toho, kdo se vysmívá, sdílný, kdo rád sděluje nebo svěřuje, trpný, kdo trpí, odpovědný, kdo za něco odpovídá, bolný trn, který působí bolest a j. Dokladů starších na to slovo ovšem není.

Přejete si též, abychom se dotkli časových nápisů: pivo není, tabák není, petrolej není, mléko není, cukr — káva není atd. Každému Čechovi cit se vzpírá proti tomu, že tu není pádu druhého, každý cítí, že zde má býti: piva není, kávy není, kuřiva není, mléka není atd. A přece nikde se nečte správný ten nápis. O záporném genitivě ostatně záhy promluvíme obšírněji.

Panu P. M. v Praze-VIII. Těší nás Váš zájem, ale všecky domněnky Vaše jsou liché a pramen, odkud jste čerpal, jest vědecky nespolehlivý. Jest lišiti nesprávnost slov od výhradního užívání jednoho slova nebo jedné vazby tam, kde máme také jiná slova, stejně dobrá neb i lepší, a jiné vazby. Kdybyste se byl podíval Vy nebo Váš pramen do Jungmannova nebo Kottova Slovníka, byli byste na všechna slova ta našli doklady už ze staré neb aspoň střední češtiny, zvláště u Komenského. Přejete-li si také posudku o svém slohu, pak ovšem mu lze vytknouti všelicos, co časem sám poznáte jako nepřiměřené.

*

Všem pánům, kteří nás potěšili dopisy projevujícími upřímnou radost z vydávání „Naší Řeči“, upřímně děkujeme za jich uznání, posouzení i povzbuzení. Příspěvky v mnohých listech těch slíbené rádi uvítáme.

*

„Naše Řeč“ se z usnesení III. třídy České Akademie spravuje pravopisem úředních „Pravidel“ pravopisných z r. 1904.

*

Z nedostatku místa vypouštíme větší počet »Drobností« a rubriku »Z našich časopisů«.

Číslo 2. vyšlo dne 25. ledna 1917. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., v Bílkově ul. č. 17.